

το θέμα

Γιατροί μακεδονομάχοι – της «Φιλοπτώχου Αδελφότητας Ανδρών Θεσσαλονίκης»*

Θεόδωρος Ι. Δαρδαβέσης
Ιατρός, Υγιεινολόγος-Βιοπαθολόγος

Εισαγωγή

Ο Μακεδονικός Αγώνας απεικονίζει το αυθόρμητο ξέσπασμα ταπεινών, ανυπεράσπιστων και κατά κανόνα αλλόφωνων μακεδόνων απέναντι στους Βούλγαρους επιβουλείς και τους Οθωμανούς κατακτητές της πατρώας γης τους. Οι πολλοί αυτοί αφανείς γηγενείς μακεδονομάχοι, αντάμα με αδέρφια τους από την ελεύθερη τότε Ελλάδα, που προσήλθαν αυτόβουλα στη γη του Φιλίππου και του Αλεξάνδρου, δημιούργησαν έπος, το μεγαλύτερο έπος του ελληνισμού μετά τον αγώνα της εθνικής παλιγγενεσίας, σύμφωνα με τον κορυφαίο πολιτικό και ακαδημαϊκό Παναγιώτη Κανελλόπουλο.

Στις μέρες μας ο Μακεδονικός Αγώνας παραμένει επίκαιρος όσο ποτέ άλλοτε και αποτελεί κορυφαίο σημείο αναφοράς και προβληματισμού, γιατί η ελληνική Μακεδονία διεκδικείται και πάλι, στα πλαίσια της νέας τάξης πραγμάτων και της προσπάθειας εφαρμογής νέας γεωπολιτικής, που βρίσκονται σε εξέλιξη. Η πραγματικότητα αυτή επιβάλλει αφενός εγρήγορση και αφετέρου αναδρομές και αναλύσεις σε ιστορικά

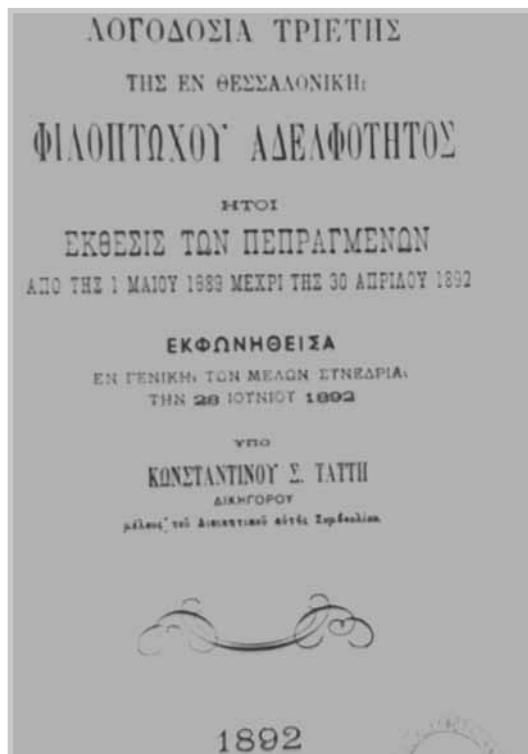
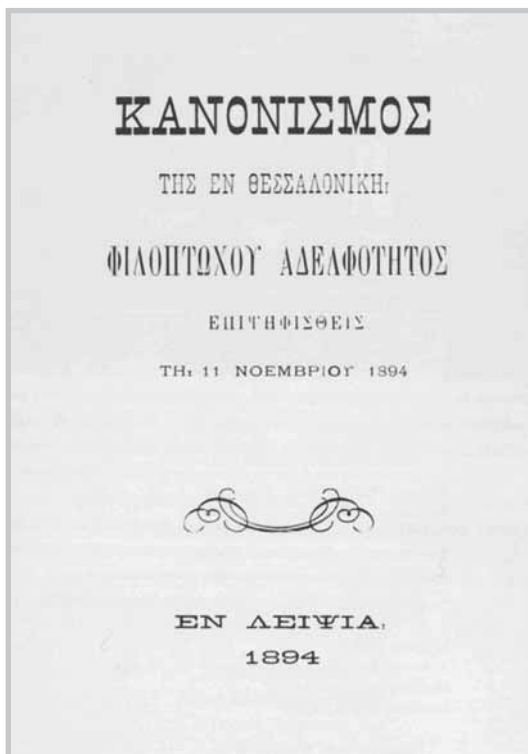
γεγονότα και πολιτικές επιλογές, που οδήγησαν στην απελευθέρωση της Μακεδονίας. Επιβάλλει, επίσης, ως ηθική υποχρέωση, την απότιση φόρου τιμής στους γνωστούς, αλλά και στους αφανείς ήρωες εκείνους, οι οποίοι με τους αγώνες και τις θυσίες τους συνεισέφεραν ώστε σήμερα, εμείς οι Μακεδόνες, να χαιρόμαστε τα αγαθά της ελευθερίας και της ισονομίας.

Η Θεσσαλονίκη και η Μακεδονία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η Θεσσαλονίκη αποτελούσε ένα κοσμοπολίτικο πολυφυλετικό και πολυθρησκευτικό μεγάλο αστικό κέντρο, στο οποίο συμβίωναν, κάτω από τον οθωμανικό ζυγό, Έλληνες, Εβραίοι, Σέρβοι, Αλβανοί, Λεβαντίνοι και Βούλγαροι.

Οι Τούρκοι, κύριοι της Βαλκανικής, αισθάνονταν εδραιωμένοι. Οι Εβραίοι, εγκατεστημένοι στην πόλη περισσότερο από 400 χρόνια ζούσαν σαφώς καλύτερα, συγκριτικά με την περίοδο που ζούσαν στην Ισπανία, από την οποία είχαν εκδιωχθεί βίαια. Οι Σέρβοι προσπαθούσαν, συ-

* Ομιλία η οποία πραγματοποιήθηκε στις 19 Νοεμβρίου 2008 στο Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης και οργανώθηκε από τον Δήμο Θεσσαλονίκης, τη «Φιλόπτωχο Αδελφότητα Ανδρών Θεσσαλονίκης», το «Σωματείο Φίλων του Κ.Ι.Θ.» και το Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης.

σηματικά, να εκμεταλλευθούν κάθε ευκαιρία για διεύρυνση των συνόρων του μικρού τους κράτους και για να του προσφέρουν σημεία προσέγγισης στο Αιγαίο πέλαγος. Οι Αλβανοί, χωρισμένοι σε φατρίες, αγωνίζονταν να επιβιώσουν, συμπλέοντας, κατά περίπτωση, με διάφορες εθνοτικές ομάδες. Οι Λεβαντίνοι ονειρεύονταν μια πόλη με διεθνή χαρακτήρα και αυτοδιοικούμενη υπό την εποπτεία ευρωπαϊκών δυνάμεων. Οι Βούλγαροι επεδίωκαν τη δημιουργία ενός μεγάλου και ισχυρού κράτους, το οποίο να περιλαμβάνει τη Μακεδονία και τη Θεσσαλονίκη εντός των ορίων του. Οι Έλληνες, τέλος, έπειτα από τις αποτυχιές αλληπάλληλων επαναστατικών κινημάτων στη Μακεδονία από το 1821 μέχρι το 1878 ανέμεναν, με αγωνία, βοήθεια από την ανεξάρτητη Ελλάδα για να απελευθερωθούν.

Οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις λειτουργούσαν, όπως πάντα, με κριτήριο τα συμφέροντά τους και επιδίωκαν σε αγώνες αλληλοεξόντωσης, σε πρόσκαιρες συμμαχίες, σε υπογραφές συνθηκών και πρωτοκόλλων, υποδαυλίζοντας τις υφιστάμενες αντιπαραθέσεις των εθνοτικών ομάδων και υποκινώντας εθνικιστικά κινήματα. Δίπλα στις διεκδικήσεις αυτές ήταν

παρούσα και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, η οποία, μαζί με τους Προτεστάντες, καλλιεργούσε το κίνημα της Ουνίας, προς αποδυνάμωση του κύρους και της θέσης του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

Ο αγώνας για τον έλεγχο του φρονήματος των βλαχόφωνων και των σλαβόφωνων πληθυσμών της Μακεδονίας υπήρξε δραματικός. Κληρικοί και εκπαιδευτικοί, με αυταπάρηση, προσπαθούσαν να συγκροτήσουν συμπαγή εθνοτικά στρατόπεδα, εκμεταλλευόμενοι τις ποικίλες κοινωνικές, οικονομικές και μικροπολιτικές διαφορές, που χώριζαν τους χριστιανούς της Μακεδονίας.

Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι ο διαχωρισμός των πληθυσμών σε ζώνες με βάση την ομιλούμενη γλώσσα, δεν αντιστοιχούσε σε εθνοτικά στρατόπεδα και ούτε μπορούσαν να μετατραπούν εύκολα σε τέτοια, βάσει προμελετημένου σχεδίου. Το γλωσσικό κριτήριο δημιουργούσε σύγχυση, γιατί ούτε να αγνοηθεί πλήρως ούτε να ληφθεί υπόψη τοις μετρητοίς μπορούσε, ιδιαίτερα με τη συνεχώς αυξανόμενη διγλωσσία, την οποία παρήγαγε η εκπαίδευση. Ως εκ τούτου η θρησκεία αναδεικνύονταν ως το ασφαλέστερο κριτήριο αξιολόγησης και κατάκτησης των φρονημά-

των. Προς την κατεύθυνση αυτή αναδείχθηκε, το 1871, ένας πρόσθετος κίνδυνος μείζονος σημασίας για τον ελληνισμό της Μακεδονίας, ο οποίος αφορούσε στην αυτονομία της Βουλγαρικής Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και στη δημιουργία της Βουλγαρικής Εξαρχίας.

Τα σχέδια των Εξαρχικών ενισχύονταν από τη ρωσική πολιτική του πανσλαβισμού, η οποία συνεισέφερε καθοριστικά στην υπογραφή το 1878 των συνθηκών του Αγίου Στεφάνου, αρχικά, και του Βερολίνου στη συνέχεια. Αμφότερες, έδωσαν το έναυσμα στους Βούλγαρους να προσβλέπουν σε πλείστα όσα εδαφικά οφέλη στην περιοχή της Μακεδονίας και κατεξοχήν στην πρωτεύουσά της, τη Θεσσαλονίκη.

Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι ο προσηλυτισμός στη νεόκοπη, σχισματική Βουλγαρική Εξαρχική Εκκλησία υπήρξε, στην προσπάθεια ήπιας εφαρμογής του, αναποτελεσματικός. Το γεγονός αυτό συνεισέφερε στη συγκρότηση Κομιτάτων από Βούλγαρους μετανάστες και πρόσφυγες περιοχών της Μακεδονίας, με σκοπό να εξωθήσουν τη Σόφια σε δυναμικότερη παρέμβαση στο μακεδονικό ζήτημα. Τα Κομιτάτα αυτά ξεκίνησαν, πρώτα, μία συστηματική ένοπλη δραστηριότητα και πέτυχαν να ισχυροποιήσουν τα ερείσματα τους, ασκώντας πολιτική απειλών και βιαιοπραγιών εις βάρος των παραδοσιακών υποστηρικτών του ελληνισμού.

Η αντίδραση του ελληνισμού

Αντιμέτωποι στη σκληρή αυτή πραγματικότητα οι Έλληνες της Μακεδονίας αγωνιούσαν και προσέβλεπαν προς την ελεύθερη Ελλάδα για συνδρομή και καθοδήγηση. Όμως, το μικρό και αδύναμο ελληνικό κράτος προσπαθούσε να επουλώσει τις πληγές της ήττας του 1897, να αντιμετωπίσει το υφιστάμενο κρητικό ζήτημα και να αντιπαρέλθει πλείστες όσες δυσκολίες, που ήταν απόρροια της ισχνής κρατικής συγκρότησης και των μικροκομματικών αντιπαραθέσεων.

Επιπρόσθετα, και σε αντίθεση με το κρητικό λόμπυ των Αθηνών, το μακεδονικό λόμπυ δεν είχε ισχυρά ερείσματα στην πολιτική. Το αποτελούσαν κυρίως εργάτες, ορισμένοι εκπαιδευτικοί και φοιτητές, καθώς και ελάχιστοι στρατιωτικοί. Παρά το γεγονός ότι υπήρχαν σύλλογοι Μακεδόνων στην Αθήνα, το έργο της υποστήριξης της ελληνικής παιδείας στη Μακεδονία, το είχαν επιφορτιστεί ο «Σύλλογος προς Διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων» με έδρα την Αθήνα και οι έχοντες

ως έδρα την Κωνσταντινούπολη «Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως» και η «Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα».

Ο Στέφανος Δραγούμης, διαπρεπής δικηγόρος με σπουδές στη Γαλλία, με απώτερη καταγωγή από το Βογατσικό της Καστοριάς, αναμειγμένος στην επανάσταση του Ολύμπου το 1878 και ήδη Υπουργός του Τρικούπη, είχε αναγορευθεί ως ο φυσικός ηγέτης όλων των μακεδονικών κύκλων.

Προτάσεις για ανάληψη ένοπλης δράσης στη Μακεδονία προς έλεγχο του βουλγαρικού επεκτατισμού χρονολογούνταν από το 1900 και αφορούσαν στη συγκρότηση σωμάτων πολιτοφυλακής από γηγενείς Μακεδόνες. Η απόφαση, όμως, για αποστολή Ελλήνων αξιωματικών και ένοπλων τμημάτων λήφθηκε το 1903, πριν από την εξέγερση του Ιλιντέν, από την Κυβέρνηση Θεοτόκη και Ράλλη, με εισήγηση των Προξενείων της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου και με προτροπή του Μητροπολίτη Καστοριάς Γερμανού Καραβαγγέλη.

Το 1904 παλαιοί Εταίροι της «Εθνικής Εταιρείας» ίδρυσαν το «Μακεδονικό Κομιτάτο» με Πρόεδρο τον εκδότη της εφημερίδας «Εμπρός» Δημήτριο Καλαποθάκη, ο οποίος πλαισιώθηκε από τους Βουλευτές Περικλή Αργυρόπουλο, Αντώνιο Καρτάλη, Γεώργιο Μπαλτατζή, Ιωάννη Ράλλη και Αλέξανδρο Ρώμα. Παρά το γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση κάλυπτε το σύνολο των εξόδων της λειτουργίας του «Μακεδονικού Κομιτάτου» και όριζε τα μισά από τα μέλη του Διοικητικού του Συμβουλίου, το Κομιτάτο προβλήθηκε, σκοπίμως, ως εθελοντική πρωτοβουλία ιδιωτών και ο Καλαποθάκης ως ο ηγέτης του.

Με επίκεντρο το «Μακεδονικό Κομιτάτο», τον Στέφανο Δραγούμη και τον Σύλλογο «Ελληνισμός» του καθηγητή Νεοκλή Καζάζη, άρχισε να σχηματίζεται ένας ευρύς κύκλος σημαντικών προσωπικοτήτων της Αθήνας, που έσπευδαν να προσφέρουν ηθική και υλική υποστήριξη για την υπόθεση της Μακεδονίας.

Η Μακεδονία προβλήθηκε και ήταν το τελευταίο όριο αξιοπρέπειας του ελληνισμού και ο ύστατος δρόμος της πορείας προς την Κωνσταντινούπολη. Η Ελλάδα δεν είχε περιθώρια να δεχθεί και άλλη ταπείνωση και μάλιστα προερχόμενη από την Εξαρχική Βουλγαρία. Οι πάντες απαιτούσαν ανάληψη δράσης, ενώ το μακεδονικό ζήτημα απέκτησε ιδιαίτερο συμβολισμό και ευρύτατη δημοτικότητα με την αρθρογραφία του

Τύπου, τα λογοτεχνικά κείμενα και το θέατρο.

Η έναρξη του Μακεδονικού Αγώνα ευρίσκεται προ των πυλών και εκείνος ο οποίος συνέβαλε στην υπόθεσή του και στην ευρύτατη δημοσιοποίησή του, όσο κανείς άλλος, ήταν ο ανθυπολοχαγός Παύλος Μελάς.

Ο Παύλος Μελάς ήταν γιος του πρώην Δημάρχου της Αθήνας Μιχαήλ Μελά, γαμπρός του Στέφανου Δραγούμη, ενεργό μέλος της «Εθνικής Εταιρείας», άνδρας αθεράπευτα ρομαντικός, που έθεσε τη Μακεδονία ως σκοπό της ζωής του και τη θυσία για την πατρίδα ως το αναγκαίο τίμημα που όφειλε να πληρώσει. Ο θάνατός του, εν δράσει, στην Καστοριά, αποτέλεσε το εφαλτήριο του εθνικού ξεσηκωμού. Η Ελλάδα είχε αποκτήσει έναν ήρωα εφάμιλλο των αγωνιστών του 1821.

Η ίδρυση της «Φιλοπτώχου Αδελφότητας Ανδρών Θεσσαλονίκης» και η συνεισφορά της στον Μακεδονικό Αγώνα

Η ελληνική κοινότητα της Θεσσαλονίκης, προσβλέποντας πάντα προς την ελεύθερη Ελλάδα για στήριξη και συνδρομή, αντιμετωπίζοντας πανταχόθεν πλείστες όσες πιέσεις και επιβουλές, άρχισε να οργανώνεται ιδρύοντας σχολεία και κοινωφελή ιδρύματα, ενισχύοντας το έργο των κληρικών και των εκπαιδευτικών και υποστηρίζοντας, ποικιλοτρόπως, τον πατριωτισμό των Ελλήνων της Μακεδονίας.

Το 1871, λίγους μήνες μετά την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας, οι ηγέτες της ελληνικής κοινότητας της Θεσσαλονίκης αποφάσισαν και υλοποίησαν την ίδρυση της «Φιλοπτώχου Αδελφότητος Ανδρών Θεσσαλονίκης». Σε διάστημα λίγων εβδομάδων τα μέλη της Αδελφότητος αυξήθηκαν με γεωμετρική πρόοδο, ενώ ταυτόχρονα άρχισαν να καταφθάνουν από την Ευρώπη οικονομικές ενισχύσεις ομογενών υπό τη μορφή δωρεών, ευεργετημάτων και συνδρομών, με αποτέλεσμα η περιουσία της να υπερβαίνει, από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της, το ποσό των 1.000 οθωμανικών λιρών. Από το ποσό αυτό το 40,0% αποφασίστηκε να κρατηθεί ως αποθεματικό και το υπόλοιπο 60,0% να διατεθεί σε ευαγείς και εθνικούς σκοπούς. Προς την κατεύθυνση αυτή περιθάλπονταν άποροι, χήρες, φυλακισμένοι πατριώτες, ορφανά παιδιά και ιδιαίτερα ορφανά παιδιά μακεδονομάχων. Επιπρόσθετα, επιδοτήθηκαν ενορίες, εκκλησιαστικές οργανώσεις, διδασκαλοί και άποροι μαθητές, ενώ, με αγώνες, έλυσε η Αδελφότητα το πρόβλημα της δημιουργίας

Αντιβουλγαρική διαδήλωση των Ελλήνων στην οδό Εγνατία, στις 20 Ιανουαρίου 1904. Η διαδήλωση οργανώθηκε από τη Φιλοπτώχο Αδελφότητα.

εμπρεπών νεκροταφείων, το οποίο αποτελούσε, συν τοις άλλοις, ζήτημα κύρους και επιρροής για την ελληνική κοινότητα της Θεσσαλονίκης.

Με το ποικιλόμορφο κοινωνικό και εθνικό της έργο η Αδελφότητα έτυχε άμεσης και ευρύτατης αναγνώρισης και υποστήριξης κυρίως από ανθρώπους των λαϊκών τάξεων, αλλά και από τις πανίσχυρες, τότε, συντεχνίες, συνεισφέροντας καθοριστικά στην ενίσχυση της ενότητας του ελληνισμού της Θεσσαλονίκης, καθώς και των θρησκευτικών και πατριωτικών συναισθημάτων της. Στη συνέχεια και με τη συνδρομή του Οικουμενικού Πατριάρχου Ιωακείμ του Γ', ο οποίος ως πρώην Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης είχε υποστηρίξει και γνώριζε καλά το έργο της και τους ανθρώπους οι οποίοι την πλαισίωναν, η Αδελφότητα ανέπτυξε, μυστικά, επαφές και συνεργασία με την ελληνική κυβέρνηση. Στα πλαίσια αυτής της συνεργασίας η Αδελφότητα κάλυψε και υποστήριξε την αποστολή πρακτόρων σε κάθε σημείο της μακεδονικής γης, συνεισέφερε και συνέδραμε στην ίδρυση και λειτουργία μυστικών οργανώσεων και συνδέσμων σε πόλεις και χωριά και οργάνωσε τη μεγαλειώδη αντιβουλγαρική

Πίνακας 1. Μέλη της «Φιλοπτώχου Αδελφότητας Ανδρών Θεσσαλονίκης», τα οποία έδρασαν κατά τον Μακεδονικό Αγώνα (Ε.Α.Κ.: Ελληνικό Αμυντικό Κομμάτιο, Ε.Ο.: Ελληνική Οργάνωση)

Α/Α	ΕΠΙΘΕΤΟ – ΟΝΟΜΑ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΔΡΑΣΗ ΣΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ
1.	Βόγας Αθανάσιος	–	Τμηματάρχης του Εκτελεστικού της Ε.Ο.
2.	Γεωργιάδης Κωνσταντίνος	Διευθυντής Τράπεζας Μυτιλήνης, Δημογέρων	Μέλος Ε.Α.Κ.
3.	Διβολής Γεώργιος	–	Μέλος του Εκτελεστικού της Ε.Ο.
4.	Δούμας Ευάγγελος	–	Μέλος του Εκτελεστικού της Ε.Ο.
5.	Εμίρης Ιωάννης	Ναυτιλιακός Πράκτωρ	Μέλος Ε.Α.Κ., Τμηματάρχης Πληροφοριών της Ε.Ο.
6.	Ζάχος Αργύριος	Υπάλληλος Τράπεζας Θεσσαλονίκης	Μέλος Ε.Α.Κ., Τμηματάρχης Πληροφοριών της Ε.Ο.
7.	Ζλατάνος Θεόδωρος	–	Μέλος του Εκτελεστικού της Ε.Ο.
8.	Καλλιδόπουλος Αθανάσιος	–	Μέλος του Εκτελεστικού της Ε.Ο.
9.	Καρακώστας Γεώργιος	–	Τμηματάρχης του Εκτελεστικού της Ε.Ο.
10.	Κομποθέκρας Σπυριδών	–	Τμηματάρχης του Εκτελεστικού της Ε.Ο.
11.	Κυρίτσης Γεώργιος	Έμπορος	Μέλος Ε.Α.Κ.
12.	Μάλτος Κωνσταντίνος	Ιατρός	Υπεύθυνος περιοχής Αγ. Τριάδος Ε.Α.Κ., Τμηματάρχης Πληροφοριών Ε.Ο.
13.	Μαργαρόπουλος Δημήτριος	Ιατρός	Υπεύθυνος περιοχής Βαρδαρίου Ε.Α.Κ., Τμηματάρχης Πληροφοριών Ε.Ο., Μέλος Εκτελεστικού Ε.Ο.
14.	Μόσχος Γεώργιος	Υποδιευθυντής Τράπεζας Αθηνών, Δημογέρων	Μέλος Ε.Α.Κ.
15.	Μπλάτσης Δημοσθένης	–	Μέλος Ε.Α.Κ.
16.	Παπαγεωργίου Κωνσταντίνος	Εργοστασιάρχης	Υπεύθυνος περιοχής Κιλκίς Μαχαλέ Ε.Α.Κ., Τμηματάρχης Πληροφοριών Ε.Ο., Μέλος του Εκτελεστικού Ε.Ο.
17.	Πεντζίκης Γεώργιος	–	Τμηματάρχης Εκτελεστικού Ε.Ο.
18.	Ρίζος Δημήτριος	Ιατρός	Πρόεδρος Επιτροπής Αγώνος Εδέσσης
19.	Σαχίνης Δημήτριος	–	Μέλος Ε.Α.Κ.
20.	Σιμωνιάς Συμεών	Έμπορος	Μέλος Ε.Α.Κ.
21.	Σώχος Γεώργιος	Ζαχαροπλάστης	Βοηθός Τμήματος Πληροφοριών Ε.Ο.
22.	Τάτσης Στέφανος	Καπνέμπορος, Δημογέρων	Μέλος Ε.Α.Κ.
23.	Τουρνιβούκας Κωνσταντίνος	Έμπορος	Τμηματάρχης Πληροφοριών Ε.Ο.
24.	Τρέμμας Παναγιώτης	Διευθυντής του Μάλτα-Χαν	Βοηθός Τμήματος Πληροφοριών Ε.Ο.
25.	Τσίπης Ηρακλής	Φερετροποιός	Τμηματάρχης Εκτελεστικού Ε.Ο.

διαδήλωση των Ελλήνων στη Θεσσαλονίκη τον Ιανουάριο του 1904, η οποία με τη μαζικότητα και τον δυναμισμό της κατέπληξε τόσο τους Τούρκους, όσο και τους Προξένους των ευρωπαϊκών δυνάμεων, οι οποίοι έκτοτε άρχισαν να υπολήπτονται την ισχύ και την επιρροή των Ελλήνων της Μακεδονίας.

Στα πλαίσια του Μακεδονικού Αγώνα η «Φιλοπτώχος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης» συνέβαλε ουσιαστικά στη λειτουργία της «Ελληνι-

κής Οργάνωσης», υποστηρίζοντας τους μακεδονομάχους και τις οικογένειές τους, διαχειριζόμενη τόσο τις μυστικές επιχορηγήσεις που προέρχονταν από το ελληνικό Προξενείο, όσο και εν γένει τα οικονομικά της εθνικής προσπάθειας, χωρίς να εκτίθεται ο κεντρικός ταμίας του Μακεδονικού Αγώνα, ο τραπεζίτης Κωνσταντίνος Αγγελάκης, μετέπειτα Δήμαρχος Θεσσαλονίκης.

Το 1905 τα επίλεκτα μέλη της Αδελφότητας Γεώργιος Πεντζίκης και Γρηγόριος Κεχαγιάς διο-

ρίστηκαν ως μέλη του «Εκτελεστικού», ενώ άλλα 23 μέλη της ανέλαβαν κρίσιμες αρμοδιότητες στην υπόθεση του Μακεδονικού Αγώνα. Ο Αθανάσιος Σουλιώτης-Νικολαΐδης, αξιωματικός του ελληνικού στρατού, αρχηγός και ψυχή της «Οργάνωσης της Θεσσαλονίκης», έδωσε εντολή στο τότε Διοικητικό Συμβούλιο της Αδελφότητας να καταστρέψουν κάθε στοιχείο που αφορούσε στα προαναφερθέντα μέλη της, για λόγους προστασίας τους και προστασίας της Αδελφότητας σε περίπτωση σύλληψής των. Το Δ.Σ. της Φ.Α.Α.Θ. αποφάσισε να προχωρήσει σε διαγραφή τους με το αιτιολογικό «αποθανών», «μεταναστεύσας εις την αλλοδαπήν» ή «καθυστερών την συνδρομήν», ενώ παράλληλα τους προσέφερε πλήρη ηθική και υλική κάλυψη στις ηρωικές τους προσπάθειες.

Η «Φιλόπρωχος Αδελφότης Ανδρών Θεσσαλονίκης» επιστράτευσε στις τάξεις της, ως μέλη, ελληνορθόδοξους και άλλων υπηκοοτήτων, καθώς και Προξένους μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών και των Η.Π.Α., οι οποίοι είτε ήταν Έλληνες το γένος, είτε είχαν συγγενικούς δεσμούς με ελληνικές οικογένειες. Στη συνέχεια συντόνισε τις δραστηριότητές τους, ώστε να αποτελέσουν ένα είδος ασπίδας των Ελλήνων απέναντι στις αυθαιρεσίες των Οθωμανών και των Εξαρχικών.

Υπάλληλοι των σιδηροδρόμων, μέλη της Αδελφότητας, μετέφεραν όπλα και άλλα πολεμοφόδια στη Θεσσαλονίκη και τα αποθήκευαν στην κατοικία του μέλους της Μιχαήλ Καλού, ενώ η μυστική αλληλογραφία του Αγώνα, σε πλείστες περιπτώσεις, με φροντίδα της Αδελφότητας κατέληγε στην οικία του Αλέξανδρου Ζάννα, επίσης διαπρεπούς μέλους της Αδελφότητας.

Επιπρόσθετα, η Αδελφότητα είχε οργανώσει ως σημείο υποδοχής των μακεδονομάχων, των πληροφοριοδοτών, των ασθενών και των τραυματιών, που καθημερινά κατέφθαναν στη Θεσσαλονίκη, την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου, από όπου τους παραλάμβαναν μέλη της Αδελφότητας και τους οδηγούσαν στον τελικό προορισμό τους ή τους παρέιχαν την ενδεδειγμένη, κατά περίπτωση, φροντίδα.

Τα αποτελέσματα της όλης προσπάθειας, η οποία είχε ως σημαντικό μοχλό τη «Φιλόπρωχο Αδελφότητα Ανδρών Θεσσαλονίκης», ήταν θεαματικά. Ενδεικτικό στοιχείο αποτελεί η πλήρης διάλυση των δύο βουλγαρικών συνοικισμών της Θεσσαλονίκης, του Κιλκίς Μαχαλέ στην περιοχή της πύλης Αξιού και του Τράνσβααλ στην περιο-

χή Αγίας Τριάδας – Αγίου Φανουρίου.

Τα ενεργά μέλη της Φ.Α.Α.Θ. τα οποία έδρασαν ποικιλοτρόπως, μέσα από τις τάξεις της, υπέρ του Μακεδονικού Αγώνα είναι πολλά. Ενδεικτικά, ορισμένα εξ αυτών αναφέρονται στον πίνακα 1.

Η «Φιλόπρωχος Αδελφότητα Ανδρών Θεσσαλονίκης» και τα μέλη της προσέφεραν στην υπόθεση του Μακεδονικού Αγώνα όσα το καθήκον προς την πατρίδα και η πίστη στην ελευθερία επέβαλαν. Σε όλους αρμόζει τιμή και αναγνώριση, η οποία με τον καλύτερο δυνατό τρόπο σταδιακά θα τους αποδοθεί.

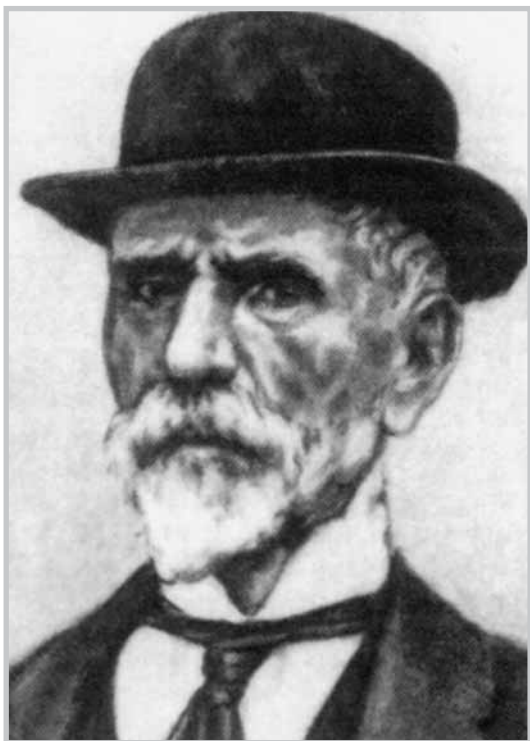
Η απαρχή αυτής της απότισης φόρου τιμής αφορά στους διαπρεπείς ιατρούς Δημήτριο Ρίζο και Δημήτριο Μαργαρόπουλο, αγωνιστές για την απελευθέρωση της Μακεδονίας, οι οποίοι αγάισαν τη «Φιλόπρωχο Αδελφότητα Ανδρών Θεσσαλονίκης» ως Πρόεδροι Διοικητικών της Συμβουλίων.

Δημήτριος Ρίζος

Ο Δημήτριος Ρίζος γεννήθηκε στην Έδεσσα γύρω στα 1840 και μετά την ολοκλήρωση των εγκυκλίων σπουδών του φοίτησε και στη συνέχεια διακόνησε την ιατρική επιστήμη στη γενέτειρά του.

Διαθέτοντας υψηλό μορφωτικό επίπεδο, κύρος, ευρύτατη κοινωνική αποδοχή και, κατά κύριο λόγο, εθνικές ευαισθησίες, δραστηριοποιήθηκε για την προάσπιση της ελληνικότητας της Μακεδονίας και για την απελευθέρωσή της. Μια από τις πρώτες δυναμικές πρωτοβουλίες του, προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση, υπήρξε η σύνταξη ενός μνημειώδους υπομνήματος, σε συνεργασία με τον Έδεσσαίο συνάδελφό του Βασίλειο Δημητριάδη, στο οποίο με τεκμηριωμένες ιστορικές αποδείξεις και συγκροτημένη επιχειρηματολογία αποδεικνύετο το μέγεθος της παραχάραξης της ιστορίας, που επιχειρούσαν οι εκφραστές του πανσλαβισμού, μετά το Σχίσμα του 1870. Το συγκεκριμένο υπόμνημα, επικυρωμένο με υπογραφές εκατοντάδων διακεκριμένων κατοίκων της Μακεδονίας, υποβλήθηκε στην Πρεσβευτική Συνδιάσκεψη της Κωνσταντινούπολης, η οποία είχε αναλάβει να προσδιορίσει τα γεωγραφικά όρια των εθνοτήτων της Βαλκανικής, στα πλαίσια της προοπτικής συγκρότησης ενός μεγάλου βουλγαρικού κράτους.

Τα χρόνια που ακολούθησαν, ο Δημήτριος Ρίζος προσπάθησε να ανασυντάξει εθνικά τους συντοπίτες του και να τους προετοιμάσει οργανωτικά, ώστε με τρόπο αποτελεσματικό να αντιμετω-

Δημήτριος Ρίζος

πιστεί η καταφανής επερχόμενη θύελλα. Προς την κατεύθυνση αυτή συνεισέφερε πολλαπλά στη λειτουργία του «Νοσοκομείου Απόρων Ασθενών», το οποίο είχε ιδρύσει το 1862 η «Εν Βοδενοίς Αδελφότης των Νέων». Υποστήριξε τη δημιουργία της «Φιλοπτώχου Αδελφότητας Κυρίων Εδέσσης», της οποίας υπήρξε ιδρυτικό μέλος και η οποία, μεταξύ πολλών, συνέστησε φαρμακείο προς δωρεάν παροχή φαρμάκων σε απόρους της περιοχής. Επιπρόσθετα, μέσω της Αδελφότητας, υποστηρίχθηκε αργότερα το «Κέντρο του Μακεδονικού Αγώνα» στην Έδεσσα, συγκεντρώνοντας, με το πρόσχημα του φιλανθρωπικού έργου, οικονομικούς πόρους, τρόφιμα και άλλα εφόδια για τα σώματα των μακεδονομάχων και τις οικογένειές τους. Το 1905 η Φιλόπτωχος Αδελφότητα της Έδεσσας συνεισέφερε στην ίδρυση Φιλαρμονικής και Μανδολινάτας, την οποία έθεσε υπό την αιγίδα της, συγκεντρώνει πόρους υπέρ του Μακεδονικού Αγώνα από τις συναυλίες της και με τα πατριωτικά μουσικά ακούσματα και τραγούδια της ενισχυόταν το ηθικό των κατοίκων της περιοχής.

Ο Δημήτριος Ρίζος, επίσης, υπήρξε εμπνευστής της ίδρυσης του «Φιλεκπαιδευτικού Συλλό-

γυν Βοδενών» το 1872, μέσω του οποίου συσπειρώθηκαν επιφανείς Εδεσσαίοι στον αγώνα υπέρ του ελληνισμού και του Πατριαρχείου. Ο «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος» είχε αναλάβει τη μισθοδοσία των εκπαιδευτικών στα ελληνικά σχολεία, χορηγούσε υποτροφίες και βραβεία σε αριστούχους μαθητές και διοργάνωνε εκδηλώσεις προς ενίσχυση του πατριωτικού φρονήματος των Εδεσσαίων. Αξιοσημείωτη, επίσης, προσφορά του Συλλόγου ήταν η αποστολή του Δημητρίου Πλαταρίδη σε διάφορα σημεία της περιοχής προς καταγραφή, συγκέντρωση και διάσωση αρχαιολογικών και ιστορικών θησαυρών, μέσω των οποίων αναδείχθηκε ένα σημαντικό σκέλος της ιστορίας της Μακεδονίας και της ελληνικότητάς της.

Το 1903, υπό την καθοδήγηση του Ίωνα Δραγούμη, συγκροτήθηκε η «Επιτροπή Αμύνης Εδέσσης» στην οποία τέθηκε επικεφαλής, ως Πρόεδρος, ο Δημήτριος Ρίζος. Το 1904 η Επιτροπή αναδιοργανώθηκε, μετονομάστηκε σε «Επιτροπή Αγώνος Εδέσσης», υπήχθη στη δικαιοδοσία του Προξενείου Θεσσαλονίκης και ως επικεφαλής της παρέμεινε ο Δημήτριος Ρίζος, με επίτιμο Πρόεδρο τον Μητροπολίτη Βοδενών Στέφανο και με στρατιωτικό αρχηγό τον υπολοχαγό Νεόκοσμο Γρηγοριάδη (Ανδρόνικο).

Η δράση της «Επιτροπής Αγώνος Εδέσσης» συνδέθηκε στενά με τον Δημήτριο Ρίζο, ο οποίος έχαιρε βαθιάς εκτίμησης τόσο από τους Έλληνες, όσο και από τους Τούρκους, γεγονός το οποίο τον διευκόλυνε στη συνεργασία και την υποστήριξη των μακεδονομάχων και του αγώνα τους.

Μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων, τον Ιούλιο του 1908, ο Δημήτριος Ρίζος μετόικησε στη Θεσσαλονίκη, όπου συνέχισε τη μεγάλη προσφορά του στην κοινωνία και τον ελληνισμό.

Ο Δημήτριος Ρίζος διετέλεσε Πρόεδρος της «Φιλοπτώχου Αδελφότητας Ανδρών Θεσσαλονίκης» κατά την περίοδο 14 Μαΐου 1912-18 Μαΐου 1914, διαδεχθείς τον συνάδελφό του ιατρό-παθολόγο Γρηγόριο Γράβαρη και προσφέροντας αξιοσημείωτο έργο υπέρ της ελληνικής κοινότητας της πόλης.

Δημήτριος Γ. Μαργαρόπουλος

Ο Δημήτριος Μαργαρόπουλος γεννήθηκε το 1869 στη Θεσσαλονίκη, στην ενορία της Μονής Βλατάδων.

Ο πατέρας του Γεώργιος, με καταγωγή από το Μελένικο, ήταν δάσκαλος, γιος του Χρήστου Μπουντίμου και της Μαργαρώς, το γένος Καλα-

Δημήτριος Γ. Μαργαρόπουλος

μπόκα, με καταγωγή από τη Βέροια. Η δυναμική Μαργαρώ και η προσφώνηση των παιδιών της ως «τα παιδιά της Μαργαρώς» οδήγησε τον δάσκαλο Γεώργιο Μπουρντίμου στη μετατροπή του επιθέτου του σε Μαργαρόπουλος.

Ο Δημήτριος Μαργαρόπουλος φοίτησε στο ελληνικό Γυμνάσιο της Θεσσαλονίκης ως υπότροφος του ελληνικού Προξενείου, το οποίο στη συνέχεια τον χρησιμοποίησε ως δάσκαλο και πράκτορα. Με την κάλυψη της διδασκαλικής του ιδιότητας και εφοδιασμένος με αρχιερατική άδεια για τις μετακινήσεις του, γύριζε τα χωριά της περιφέρειας Ρουμλουκιού και Γιαννιτσών, τονώνοντας τον πατριωτισμό των κατοίκων της περιοχής και συλλέγοντας πληροφορίες για το ελληνικό Προξενείο της Θεσσαλονίκης.

Έχοντας ασκήσει, επί επτά συναπτά έτη, σημαντικό εκπαιδευτικό και εθνικό έργο, αποφάσισε να ακολουθήσει ιατρικές σπουδές και να φοιτήσει στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ολοκληρώνοντας την προπτυχιακή ιατρική εκπαίδευση με εξαιρετες επιδόσεις, αναγορεύτηκε, το 1899, Διδάκτορας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με βαθμό «Άριστα», γεγονός το οποίο τον οδήγησε, αρχι-

κά, στη σκέψη μιας πανεπιστημιακής σταδιοδρομίας. Αναγκάστηκε, όμως, για λόγους βιοποριστικούς να εργαστεί στην Κλινική Μαγγίνα και στο Βρεφοκομείο «Ξινεϊόν».

Το 1904 εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη και άρχισε να λειτουργεί το ιατρείο του στη συνοικία «Τσιαήρια». Φαινομενικά, ήταν ένας ευσυνείδητος ιατρός, που παρείχε τις υπηρεσίες του, χωρίς διακρίσεις, προς κάθε ασθενή. Στην πραγματικότητα, όμως, ήταν ένας δυναμικός και αποτελεσματικός υποστηρικτής του Μακεδονικού Αγώνα, ο οποίος δρούσε με το ψευδώνυμο «Λυγκεύς» ως επίλεκτο στέλεχος της μυστικής «Οργάνωσης Θεσσαλονίκης», στρατολογηθείς από τον ιδρυτή της, υπολοχαγό του πεζικού Αθανάσιο Σουλιώτη-Νικολαΐδη.

Ο Δημήτριος Μαργαρόπουλος επιλέχθηκε ως ένας εκ των έξι τμηματάρχων της «Οργάνωσης Θεσσαλονίκης» με τομέα ευθύνης την περιοχή του Βαρδαρίου και ως μέλος του «Εκτελεστικού», του οποίου οι δραστηριότητες αφορούσαν σε απειλές και σε κάθε είδους βιαιοπραγίες εναντίον Βουλγάρων, ρουμανιζόντων, αλλά και αντεθνικά δρώντων Ελλήνων.

Με το «Εκτελεστικό» και με τα λοιπά τμήματα της η μυστική «Οργάνωση Θεσσαλονίκης», της οποίας ο Μαργαρόπουλος υπήρξε βασικό στέλεχος, κατατρομοκράτησε τους τρομοκράτες Βουλγάρους στη Θεσσαλονίκη, από τους οποίους αρκετοί εγκατέλειψαν την πόλη.

Στις συγκεκριμένες πρακτικές, ο Δημήτριος Μαργαρόπουλος λειτουργούσε, συχνά, ως ισοροπιστής και ως ήρεμη δύναμη. Είναι χαρακτηριστικό ότι, όταν το 1907 δολοφονήθηκε από Κομιτατζήδες ο πρώτος διερμηνέας του ελληνικού Προξενείου Θεόδωρος Ασκητής και το «Εκτελεστικό» αποφάσισε, προς εκδίκηση, να απαγάγει τον Βούλγαρο Πρόξενο, εμποδίστηκε από τον Κορομηλά, ύστερα από εισήγηση του Μαργαρόπουλου, για να μην οξυνθεί περαιτέρω η ήδη τεταμένη ατμόσφαιρα στην πόλη.

Μια πρόσθετη υπηρεσία του Δ. Μαργαρόπουλου στον Μακεδονικό Αγώνα υπήρξε η λειτουργία, με δικούς του πόρους, ενός παντοπωλείου στην περιοχή του σημερινού σιδηροδρομικού σταθμού, μέσω του οποίου καταγράφονταν, από έμπιστα άτομα, όλες οι κινήσεις των Βουλγάρων, που συνέρρεαν καθημερινά από την επαρχία στη Θεσσαλονίκη.

Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, ο Δημήτριος Μαργαρόπουλος ανέπτυξε έντονη

δραστηριότητα στα κοινά της πόλης. Διετέλεσε μέλος, Ειδικός Γραμματέας, Γενικός Γραμματέας και Αντιπρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης, μέλος της Κεντρικής Εκκλησιαστικής Επιτροπής και μέλος του Ταμείου Εκπαιδευτικής Πρόνοιας. Διετέλεσε, επίσης, Πρόεδρος του Κοινοτικού Νοσοκομείου και του Πανελληνίου Συλλόγου μακεδονομάχων «Ο Παύλος Μελάς», μέσω του οποίου αγωνίστηκε να συνταξιοδοτηθούν οι ανάπηροι και οι χήρες του Αγώνα, να σπουδάσουν και να αποκατασταθούν επαγγελματικά τα ορφανά των μακεδονομάχων και να αποζημιωθούν, όσοι θυσιάσαν τις περιουσίες τους. Επίσης, υπήρξε ένας από τους πρωτεργάτες της ανέγερσης του Ιερού Ναού των Αγίων Πάντων.

Το 1944, λόγω ηλικίας, παραιτήθηκε της θέσης του στο Κοινοτικό Νοσοκομείο και άρχισε να συγγράφει τα απομνημονεύματά του, στα οποία ξεδιπλώνονται τόσο η ιστορία της Θεσσαλονίκης, όσο και η ιστορία του Μακεδονικού Αγώνα.

Η πατρίδα, τιμώντας τον, του απένειμε το παράσημο του αργυρού σταυρού του Σωτήρος και δίπλωμα με μετάλλιο μακεδονομάχου, αναγνωρίζοντάς τον ως πράκτορα Γ' τάξεως.

Ο Δημήτριος Μαργαρόπουλος εξελέγη μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της «Φιλοπτώχου Αδελφότητας Ανδρών Θεσσαλονίκης» τις περιόδους 14 Μαΐου 1912 έως 18 Μαΐου 1914, 18 Μαΐου 1914 έως 5 Ιουνίου 1916, 1^η Ιουνίου 1924 έως 13 Ιουνίου 1926 και 13 Ιουνίου 1926 έως 17 Ιουνίου 1928. Κατά την περίοδο 17 Ιουνίου 1928 έως 22 Ιουνίου 1930 διετέλεσε Αντιπρόεδρος της Αδελφότητας και στη συνέχεια εξελέγη Πρόεδρος της επί έξι συνεχείς διετείς θητείες, από τις 22 Ιουνίου 1930 έως τις 3 Μαΐου 1942.

Απεβίωσε στη Θεσσαλονίκη το 1950 και προς τιμή του μία οδός, πλησίον του Ιερού Ναού των Αγίων Πάντων, φέρει το όνομά του.

Σχόλιο

Ο Μακεδονικός Αγώνας και ιδιαίτερα η ένοπλη φάση του κατά την περίοδο 1904-1908 υπήρξε η κορυφαία από τις εξεγέρσεις για την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Πρωταγωνιστές του Αγώνα αναδείχθηκαν οι χιλιάδες γηγενείς Μακεδόνες και οι λίγοι, αλλά γενναίοι, μαχητές που προσήλθαν αυθόρμητα στο Ιερό Θυσιαστήριο από κάθε μεριά του ελληνισμού.

Ο Μακεδονικός Αγώνας αφύπνισε τους Έλληνες και κινητοποίησε αδρανείς δυνάμεις σε μία από τις πλέον ένδοξες σελίδες της νεότερης

ελληνικής ιστορίας. Στην επιτυχή έκβασή του συνεισέφεραν πολλοί και μεταξύ των η γηραιά «Φιλόπτωχος Αδελφότητα Ανδρών Θεσσαλονίκης», η οποία από το 1871 στήριζε ηθικά και υλικά τον ελληνισμό της Μακεδονίας και αναδείχθηκε ως ένας από τους κύριους μοχλούς συντονισμού και υποστήριξης του Αγώνα, με επίκεντρο τη Θεσσαλονίκη. Το σύνολο, σχεδόν, των μελών της συγκαταλέγεται στους αφανείς μακεδονομάχους και κάποια εξ αυτών, όπως οι γιατροί Δ. Ρίζος και Δ. Μαργαρόπουλος, που διετέλεσαν Πρόεδροι της Αδελφότητας, συγκαταλέγονται μεταξύ των πρωταγωνιστών του Αγώνα.

Η προσφορά της «Φιλοπτώχου Αδελφότητας Ανδρών Θεσσαλονίκης» στην υπόθεση της Μακεδονίας, όχι τόσο γνωστή σε όλες τις εκφάνσεις της, θα αρχίσει σταδιακά να αναδεικνύεται με την αξιοποίηση του πολύτιμου ιστορικού της αρχείου, το οποίο συνδέεται με τη νεότερη ιστορία της Θεσσαλονίκης και τις κορυφαίες στιγμές του Μακεδονικού Αγώνα. Ενός Αγώνα, που τυπικά ολοκληρώθηκε με την απελευθέρωση της Μακεδονίας το 1912, ο οποίος όμως, ουσιαστικά, συνεχίζεται στις μέρες μας, αφού το μακεδονικό ζήτημα αναζωπυρώνεται στα πλαίσια των σκοπιμοτήτων της νέας τάξης πραγμάτων.

Βιβλιογραφία

1. Δρογίδης Δ. Θεσσαλονίκη 1897-1997. Θεσσαλονίκη: University Studio Press 1996:29-41.
2. Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου. Ο Μακεδονικός Αγώνας - Απομνημονεύματα. Θεσσαλονίκη: Ι.Μ.Χ.Α. 1984: 315-318.
3. Μεταλληνού-Τσιώμου Α. Λεύκωμα Μακεδονικού Αγώνος 1900-1912. Θεσσαλονίκη, 1941.
4. Μιχαηλίδης Ι, Παπανικολάου Κ (Επιμ.). Αφανείς Γηγενείς Μακεδονομάχοι (1903-1913). Θεσσαλονίκη: Ε.Μ.Σ. και University Studio Press 2008: 7-8, 52-53, 126.
5. Νούσκας Κ. Η Έδεσσα στις επάλξεις του Μακεδονικού Αγώνα (1848-1912). Έδεσσα 1994.
6. Πολυζωίδης Στ. Μισός αιώνας με τον ιατρικό κόσμο της Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: Ιατρικός Σύλλογος Θεσσαλονίκης 1990:21-23,46.
7. Σαμαρτζίδης Χρ. Δημήτριος Ρίζος. Στο: Φιλόπτωχος Αδελφότητας Ανδρών Θεσσαλονίκης 1871-2000. Θεσσαλονίκη: Φ.Α.Α.Θ. 2000:94.
8. Σαμαρτζίδης Χρ. Δημήτριος Μαργαρόπουλος. Στο: Φιλόπτωχος Αδελφότητας Ανδρών Θεσσαλονίκης 1871-2000. Θεσσαλονίκη: Φ.Α.Α.Θ. 2000:95-96.
9. Τζινίκου-Κακούλη Α. Γιατροί στον Μακεδονικό Αγώνα. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Μαϊανδρος 1996:150-155, 216-221.
10. Τομανάς Κ. Χρονικό της Θεσσαλονίκης 1875-1920. Θεσσαλονίκη: Νησίδες 1995:9-10.
11. Τσάμης Π. Μακεδονικός Αγών. Θεσσαλονίκη: Ε.Μ.Σ. 1975:157.
12. Φ.Α.Α.Θ. Αρχείο περιόδου 1871-1944 (Επεξεργασία στοιχείων).
13. Φ.Α.Α.Θ. Πρακτικά συνεδριάσεων Δ.Σ. και Γ.Σ. περιόδου 1871-1944 (Επεξεργασία στοιχείων).